

Ks. JÓZEF DĘBIŃSKI
WSKSiM Toruń

Z TRADYCJI EDUKACYJNYCH GOLUBIA-DOBRZYŃ

Golub-Dobrzyń położony po obu stronach Drwęcy jest odbiciem przemian historyczno-społecznych, które w konsekwencji doprowadziły te dwa odrębne miasta do połączenia (15 maja 1951 r.). W przeszłości przebiegała tu granica dwóch regionów oddzielająca państwo krzyżackie od Księstwa Mazowieckiego, a w okresie niewoli narodowej zabór pruski od rosyjskiego¹.

W okresie wczesnośredniowiecznym Golub, starszy od Dobrzyń, był położony na styku plemion pruskich i mieszkańców Mazowsza. Pierwsza wzmianka o osadzie pochodzi z 1254 roku. W centrum Golubia należącego od 1293 roku do państwa krzyżackiego znajdował się ratusz (do połowy XIX w.) i kościół katolicki pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej z przełomu XIII i XIV wieku. Do rozwoju

---

¹ M. Krajewski, *Golub i Dobrzyń – dwa miasta graniczne w okresie zaborów. Kilka uwag badawczych, Ziemia Dobrzyńska*, „Zeszyty Historyczne WTN”, t. 9, 2003, s. 69-76. Według obecnych danych statystycznych miasto liczy ponad 14 tys. mieszkańców (przy czym Dobrzyń jest sześć razy większy od Golubia). Do cennych zabytków miasta należą m.in. kościół św. Katarzyny w Golubiu z renesansową kaplicą Kostków i dzwonem Zygmunta na wieży (uruchamiany na specjalne okazje), kościół św. Katarzyny w Dobrzyńcu z 1823 r., zamek w Golubiu z XIV w. (przebudowany w XV i XVII w.), pozostałości murów obronnych w Golubiu (XIV i XV w.), dom „Pod Kapturem” z 1771 r. (relikt pierwotnej zabudowy miasta), kamienice z XVIII i XIX w., neogotycki kościół poewangelicki z 1909 r.

gospodarczego i militarnego Golubia przyczyniło się wybudowanie na początku XIV wieku zamku² oraz nadanie osadzie ok. 1331 roku praw miejskich³.

Należy przypuszczać, że przy parafii w Golubiu, będącej jedną z najstarszych na ziemi chełmińskiej, istniała średniowieczna szkoła parafialna⁴. O istnieniu i znaczeniu golubskiej szkoły parafialnej świadczy fakt, że w latach 1389-1519 na różnych uniwersytetach studiowało 13 młodych mieszkańców Golubia. Jest to dość znaczna liczba, która dowodzi, że mieszczenie golubscy doceniali naukę szkolną⁵. Na czele szkoły stał rektor (był na ogół organistą), który podlegał golubskiemu archiprezbiterowi i od którego otrzymywał wynagrodzenie za swoją pracę (zdarzało się, że także gmina dokładała się do jego utrzymania). Rektor wynagrodzenie otrzymywał w gotówce, a niekiedy w naturze; bywało, że i w formie dziesięcin. Uczniowie byli zobowiązani do składania w każdą sobotę opłat za naukę. Golubska szkoła była tzw. parafialną szkołą gramatykalną, uczono w niej czytania i pisania w języku łacińskim. Korzystano m.in. z podręcznika gramatyki łacińskiej *Ars grammatica* Eliusza Donata i gramatyki wierszowanej *Doctrinale puerorum* Aleksandra z Villedieu. Najpopularniejszym jednak podręcznikiem łacińskim wykorzystywanym na najniższym stopniu nauki był zbiór *Catonis disticha* (Katonowe wiersze). Tego, który nauczył się czytać teksty łacińskie i znał gramatykę nazywano „literatem”. Ważnym przedmiotem w szkole, obok nauki gramatyki łacińskiej, był także śpiew kościelny. Natomiast okazjonalnie uczono rachunków i kupiectwa⁶. Uczniowie do szkoły uczęszczali tylko w zimie, ponieważ w lecie musieli pomagać w pracach polowych. Nauka odbywała się dwa razy dziennie, tj. rano i po południu (razem 5-6 godzin). Do nauki pisania używano

² I. Sławiński, *Zamek w Golubiu*, Toruń 1976, s. 16-17; L. Kajzer, S. Kołodziejki, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2001, s. 186. Zamek zbudował w latach 1296-1303 Konrad von Sack. Od XVI w. był rezydencją królewską. Zygmunt III Waza podarował go swojej siostrze Annie, wnuczce Zygmunta Starego i Bony. Anna była kobietą wykształconą. W Golubiu zamieszkiwała w miesiącach letnich, założyła ogród w stylu włoskim (hodowała rzadko spotykane zioła, rośliny i krzewy lecznicze oraz zupełnie nieznany w ówczesnej Polsce tytoń). W okresie „potopu” zamek zniszczyli Szwedzi. W czasie wojen napoleońskich mieścił się tu szpital. Zniszczeniu uległ w czasach zaborów. W latach 1842 i 1867 wiatr zniszczył attykę. Gruntownie został odbudowany w latach 60. XX w. Obecnie jest wspaniałym obiektem turystycznym.

³ *Ochrona zasobów kulturowych miasta Golubia*, oprac. J. Zbolewicz przy współpr. P. Tuliszewskiego, Toruń 2000, s. 12. Pierwszy dokument lokacyjny zaginął już w średniowieczu. Wznowił go wielki mistrz zakonu krzyżackiego Michał Kűchmeister w 1421 r.

⁴ W. Rozykowski, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w diecezji chełmińskiej w czasach panowania zakonu krzyżackiego*, Toruń 2000, s. 55; S. Kujot, *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej?*, cz. 2, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, t. 12, 1905, s. 165. Parafia należała do diecezji chełmińskiej powstałej w 1243 r. i była siedzibą dekanatu. W późnym średniowieczu należały do niej wioski: Lisewo, Skępsk, Krążno, Owieczkowo i Gałczewo.

⁵ A. Reiske, *Golub na przestrzeni dziejów*, Wąbrzeźno 1939, s. 49, 51.

⁶ A. Karbowski, *Szkoły diecezji chełmińskiej w wiekach średnich*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, Toruń 1899, s. 31-32, 43.

dość długo tabliczek powlekanych woskiem (XIV-XV w.), ale pisano także na pergaminie, a później na papierze. Warto też dodać, że szkoła nie tylko uczyła, ale także wychowywała. W przypadku, gdy nie skutkowały upomnienia, stosowano „rózgi”. Szkoła miała przede wszystkim przygotować do życia i nauczyć, że „każdy godziwy zarobek nie hańbi”⁷.

Pierwsza wyraźna wzmianka o golubskiej szkole pochodzi z XVI w., a dotyczy zaniedbania (*negligentia*) magistratu odnośnie zatrudnienia nauczyciela. Już jednak nieco późniejszy zapis z księgi protokolarzy Bractwa Miłosierdzia z 1586 r. wskazuje, że wydatek kwartalny magistratu na bakałarza szkolnego wynosił pięć marek⁸. Do 1751 roku brak jest dokładnych wiadomości o szkole. Mała adnotacja dotyczy jedynie zgłoszenia się jej kierownika, Tomasza Szemborskiego, na członka Bractwa Miłosierdzia⁹. Począwszy od pierwszego rozbioru Polski (1772), mimo iż Golub znalazł się pod zaborem pruskim, nauczycielami byli Polacy: Bąbecki (od 1780 r.), Czarnecki, Michał Bączkiewicz, Jan Łazarewicz. Ten ostatni uczył także dzieci z folwarku golubskiego oraz okolicznych wsi. Golubski magistrat zatrudniając w 1795 roku nauczyciela, zaznaczał, że chodzi „o osobę biegłą w języku polskim i niemieckim, a także w pisaniu i rachunkach”¹⁰. Nauczyciel jako wynagrodzenie otrzymywał od władz miasta mieszkanie i drzewo opałowe oraz chesne od dzieci¹¹. Do końca XVIII w. szkoła w Golubiu mieściła się w walącym się budynku obok plebanii. Władze miasta z konieczności musiały więc wynająć budynek szkolny, który służył także jako mieszkanie dla nauczyciela i organisty. Po 1815 roku wzrosła liczba dzieci ewangelickich, ale także katolickich do 90¹². Inspektorami szkolnymi byli na ogół proboszczowie golubscy: Szymon Elminowski (1814-1846), Bernard Büchter (1846-1863). Bywały jednak przypadki, zwłaszcza w drugim półwieczu XIX wieku, że inspektorami byli księża nie z Golubia. Dla przykładu w 1867 roku inspektorem był ks. dziekan Kozłowski z Radowisk, a proboszczem w Golubiu był w tym czasie ks. Jakub Dekowski (1863-1892)¹³.

⁷ A. Reiske, dz. cyt., s. 81.

⁸ J. Szews, *Dzieje szkolnictwa do 1945 r.*, w: *Dzieje Golubia-Dobrzyńia i okolic*, red. K. Chruściński, Toruń 1979, s. 257. Bractwo Miłosierdzia założone zostało przez ks. Piotra Skargę 7 października 1584 r. w Krakowie. Jego zadaniem, w połączeniu z Bankiem Pobożnym, było niesienie pomocy biednym bez względu na ich wyznanie religijne. Przy bractwie istniała też tzw. Skrzynka św. Mikołaja, czyli fundusz ze składek zbierany na wsparcie lub posagi dla ubogich dziewcząt. W 1588 r. papież Sykstus V zatwierdził ustawy bractwa, które zaprowadzone zostały w różnych miastach Polski m.in. w Golubiu.

⁹ A. Reiske, dz. cyt., s. 81.

¹⁰ J. Szews, dz. cyt., s. 258.

¹¹ K. Wajda, *Pod pruskim panowaniem*, w: *Historia Golubia-Dobrzyńia*, red. K. Mikulski, t. 1, Toruń 2008, s. 253. Wynagrodzenie katolickiego nauczyciela wynosiło rocznie 113 talarów, czyli trzy razy mniej niż nauczyciela ewangelickiego.

¹² Tamże, s. 254.

¹³ L. Rzepecki, *Obraz katolickich szkół elementarnych objętych archidiecezjami gnieźnieńską i poznańską oraz diecezjami chełmińską i warmińską*, Poznań 1867, s. 73; H. Mross, *Słownik*

Szkolnictwo pod zaborami miało charakter wyznaniowy. Stąd w zależności od wyznania większości dzieci zakładano szkoły: katolicką, ewangelicką czy żydowską. W związku z napływem niemieckich kolonistów do Golubia i po wybudowaniu zboru (1784) powstała zatem – oprócz już istniejącej szkoły katolickiej – szkoła ewangelicka, której nauczyciel pełnił też urząd kantora, a wynagrodzenie otrzymywał z kasy miejskiej oraz od rodziców dzieci uczęszczających do szkoły. Liczba dzieci ewangelickich w 1816 r. wzrosła do 100, a prawie sto lat później (1908) było ich 131. W szkole ewangelickiej w 1908 roku uczyło dwóch Niemców: Reinhold Maass i Otto Meyer¹⁴.

Na początku XIX wieku golubska szkoła katolicka, jak i szkoła ewangelicka zlokalizowane były w wynajętych domach prywatnych. Kiedy liczba młodzieży wzrosła, władze miejskie postanowiły dostosować koszary wojskowe do potrzeb szkolnych. Ostatecznie jednak podjęto decyzję o wybudowaniu nowej szkoły przy obecnej ul. Chopina 12. Na miejscu dawnych koszar wojskowych zlokalizowanych wzdłuż muru miejskiego wzniesiono w 1819 r. nowy budynek szkolny (poświęcenie odbyło się w 1821 r.), z którego korzystały szkoły katolicka i ewangelicka, zachowując jednak własną odrębność (koszt wybudowania szkoły wyniósł 2770 talarów)¹⁵. Budynek służył szkole ewangelickiej i katolickiej do 1899 roku. Wkrótce okazało się, że budynek nie może pomieścić wzrastającej liczby uczniów, których podzielono na dwie klasy (1828), zatrudniono też drugiego nauczyciela. W 1826 roku w szkole katolickiej uczyło się 80 dzieci, a w ewangelickiej (1835) – 133¹⁶. Z uwagi na trudności lokalowe zakupiono dla szkoły w 1845 roku drugi gmach, do którego przeniesiono pierwszą klasę szkoły katolickiej. Od 1836 roku kierownikiem szkoły był Niemiec Müller, a drugim nauczycielem golubianin Strzelecki, który stanął też na czele powstałej w 1848 roku Ligi Polskiej. Po śmierci Strzeleckiego posadę drugiego nauczyciela objął w 1852 roku Aschberger. Wzrost liczby dzieci spowodował konieczność utworzenia w 1854 roku kolejnej trzeciej klasy, którą powierzono nauczycielowi Szalkowskiemu, a po nim Streńskiemu¹⁷.

Na początku lat 70. XIX wieku w Golubiu istniały trzy szkoły publiczne: katolicka (z trzema klasami i trzema nauczycielami), ewangelicka (z dwoma klasami i dwoma nauczycielami) i żydowska (z dwoma klasami i trzema nauczycielami). W sumie we wszystkich szkołach uczyło się 435 dzieci. Najwięcej, bo aż

---

biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821-1920, Pelplin 1995, s. 3, 47, 29, 337, 409. Ostatnimi proboszczami golubskimi w czasach zaboru pruskiego byli: Michał Trzęsiek (1892-1909) i Edward Balzer (1909-1922).

¹⁴ Archiwum Państwowe w Toruniu, Archiwum miasta Golubia (dalej APT, AmG), nr 162, nr 135; L. Rzepecki, dz. cyt., s. 84, 253; K. Wajda, dz. cyt., s. 256.

¹⁵ J. Szews, dz. cyt., s. 258.

¹⁶ K. Wajda, dz. cyt., s. 254.

¹⁷ APT, AmG, nr 153; J. Szews, dz. cyt., s. 259-260.

198 dzieci uczęszczało do szkoły katolickiej, 129 do ewangelickiej i 108 do żydowskiej. Do tego należy doliczyć jeszcze 95 uczniów z Podzamku Golubskiego i okolicznych miejscowości. Łącznie w golubskich szkołach uczyło się 530 dzieci¹⁸. Po 10 latach liczba dzieci wzrosła do 631¹⁹. W 1875 roku wszystkie szkoły przekształcono w jedną szkołę symultanną, czyli wielowyznaniową: od 1884 roku pięcioklasową²⁰. W tym czasie (1881) do szkół prywatnych uczęszczało 62 uczniów, w tym 50 dzieci żydowskich. Ważnym momentem w dziejach golubskiego szkolnictwa było oddanie w 1899 r. do użytku dla wszystkich trzech szkół publicznych nowo wybudowanego gmachu przy ul. Zamkowej. Uczyły się tutaj dzieci wszystkich wyznań i zgodnie z duchem pruskich władz szkoła miała być kuźnią niemieczyny. W 1908 roku siedmioklasowa szkoła katolicka uległa zmniejszeniu i liczyła 387 uczniów (w tym Polaków 375 i 12 Niemców) oraz pięciu nauczycieli (Andreas Burchert, Aloysius Schwarz, Bernhard Bonkowski, Jan Kanthak i Max Wysocki). Dwuklasowa szkoła ewangelicka liczyła 92 uczniów i dwóch nauczycieli (Reinhold Maass i Otto Meyer). W jednoklasowej szkole żydowskiej liczącej 20 dzieci uczył tylko jeden nauczyciel (Abraham Kadisch)²¹. Przy ulicy Brodniczej 37 w Golubiu istniała też od 1908 roku prywatna szkoła ewangelicka licząca trzy klasy, której kierownikiem był pastor ks. Ernst Stolze, a w której uczyło trzech nauczycieli²². W 1907 roku w Golubiu uczyło 12 nauczycieli²³.

Władze pruskie na mocy rozporządzenia z 1873 roku wprowadziły obowiązek nauczania w języku niemieckim we wszystkich szkołach elementarnych. W języku polskim uczono tylko religii. W 1906 roku w wyniku procesu germanizacyjnego wprowadzono również we wszystkich klasach naukę religii w języku niemieckim, co wywołało zrozumiały bunt rodziców oraz uczniów trzech wyższych klas (103 uczniów), którzy podjęli strajk trwający do lutego 1907 roku. Na czele strajku stały uczennice: Maria Szykiewiczówna, Wanda Tylicka i Jadwiga Przedpełska oraz uczeń Leon Kuszyński²⁴. W drodze represji władze pruskie

¹⁸ APT, AmG, nr 159; K. Wajda, dz. cyt., s. 255. Spośród uczniów z Podzamka Golubskiego było 75 dzieci katolickich, 12 ewangelickich i osiem żydowskich.

¹⁹ APT, AmG, nr 153. Spowodowało to dalsze pogorszenie warunków nauczania i zbyt niską frekwencję, zwłaszcza w klasie trzeciej szkoły katolickiej.

²⁰ P. Birecki, *Sztuka w dziejach Golubia-Dobrzyńia, Historia Golubia-Dobrzyńia*, t. 1, Chełmża 2001, s. 255, 257; J. Szews, dz. cyt., s. 260.

²¹ K. Wajda, dz. cyt., tabela nr 18, Szkolnictwo golubskie w 1881 i 1908 r. Zmniejszenie się ilości uczniów w szkole żydowskiej było spowodowane opuszczeniem miasta przez golubskich Żydów.

²² APT, AmG, nr 162.

²³ K. Wajda, dz. cyt., tabela nr 15, Skład społeczno-zawodowy wyborców do parlamentu Rzeszy z Golubia. W 1910 roku Polacy stanowili w Golubiu ok 64 % mieszkańców, a jeśli chodzi o wyznanie, to w większości przeważali katolicy, bo aż ok. 67%, ewangelicy ok 27%, a Żydzi ok 10%.

²⁴ J. Szews, dz. cyt., s. 261, 264.

podjęły szykany wobec rodziców, a nawet dzieci (karano je godzinnym karcerem szkolnym po zakończonych zajęciach szkolnych).

Zupełnie inna sytuacja w szkolnictwie elementarnym była w drugim mieście – Dobrzyniu, którego historia sięga końca XVII wieku, kiedy to na lewym brzegu Drwęcy naprzeciwko Golubia zaczęła powstawać osada zwana Suburbium Golubense (Przedmieście Golubskie), której właścicielem był wojewoda kaliski i starosta inowrocławski, Zygmunt Działyński²⁵. Cztery lata przed drugim rozbiorem Polski (1789) hrabia Ignacy Działyński nadał osadzie prawa miejskie i nazwał ją „Dobrzyniem” (było to miasto prywatne²⁶).

Dobrzyń n. Drwęcą w przeciwieństwie do Golubia znalazł się w zaborze pruskim dopiero po drugim rozbiore (1793). Po klęsce poniesionej przez Prusy w wojnie napoleońskiej wraz z Golubiem wszedł w skład Księstwa Warszawskiego (departamentu bydgoskiego). Z kolei po kongresie wiedeńskim (1815) został włączony do Królestwa Polskiego, województwa płockiego (później guberni), powiatu lipnowskiego. Natomiast Golub znalazł się ponownie w prowincji Prusy Zachodnie państwa pruskiego, regencji kwidzyńskiej, powiatu brodnickiego.

Po przeprowadzeniu reformy administracyjnej przez cara (16 sierpnia 1869 r.) Dobrzyń utracił prawa miejskie i został przekształcony w osadę (prawa miejskie odzyskał dopiero w 1919 r.)²⁷.

Sieć szkolnictwa elementarnego w Dobrzyniu n. Drwęcą była o wiele rzadsza niż w zaborze pruskim. W samym Dobrzyniu istniała katolicka szkoła elementarna, o której pierwsza wzmianka pochodzi z 1828 roku. W latach czterdziestych XIX wieku była utrzymywana przez miasto²⁸. W 1862 roku była to czteroklasowa szkoła rządowa liczącą ok. 60 dzieci²⁹. Jej istnienie potwierdzają akta kurii diece-

²⁵ A. Wieczorek, dz. cyt., s. 7. Obszar ten wchodził w skład ziemi dobrzyńskiej i przynależał do diecezji płockiej. W latach 1329-1346 znajdowała się pod panowaniem krzyżackim. W 1378 r. znalazła się we władaniu księcia Władysława Opolczyka, który w 1392 r. zastawił ją u Krzyżaków. Do Królestwa Polskiego powróciła po ugodzie w Raciążku (1404).

²⁶ Z. Guldon, *Lokacje miast kujawskich i dobrzyńskich w XIII-XIV w.*, „Ziemia Kujawska”, t. 2, 1968, s. 26-27. Prawa miejskie nadał licząc, że przy sprzedaży swoich włości uzyska większą cenę; T. Dziki, dz. cyt., s. 36; M. Grzybowski, *Z dziejów parafii św. Katarzyny w Dobrzyniu nad Drwęcą (1909-1999)*, „Studia Płockie”, t. 29, 2001, s. 227. Dla ożywienia gospodarczego miasta, zwłaszcza w dziedzinie handlu, jego właściciel zbudował 16 nowych domów i sprowadził 80 rodzin żydowskich. Liczba mieszkańców Dobrzynia w latach 1793-1794 wynosiła 1024 osoby (458 katolików, 38 ewangelików i aż 528 Żydów).

²⁷ R. Kołodziejczyk, *Miasta i mieszczenie w Królestwie Polskim w 1865 r. w świetle statystyki*, w: *Studia nad dziejami burżuazji w Polsce. Wybór prac z lat 1956-1998 wydany z okazji 75-lecia urodzin autora*, red. R. Kołodziejczyk, Warszawa-Pułtusk 1998, s. 198.

²⁸ T. Dziki, dz. cyt., s. 81. Na fakt istnienia szkoły elementarnej w Dobrzyniu wskazują akta z wizytacji biskupa płockiego w parafii Dulsk oraz pojawienie się składki szkolnej (na ten rok) w budżecie miasta. W 1844 r. nauczycielem był Redlich, rok później Szyszkowski, a w latach 1846-1847 Józef Cichocki.

²⁹ J. Szews, dz. cyt., s. 265-266.

zjalnej w Płocku (1866). Przy szkole istniała też szkoła rzemieślnicza (1877), do której uczęszczało 57 terminatorów. Ponadto w Dobrzyniu istniało 10 chederów, czyli elementarnych szkół żydowskich³⁰. Od 1867 roku we wszystkich szkołach obowiązkowym językiem wykładowym, za wyjątkiem religii, był język rosyjski, ale już od 1879 roku również nauka religii odbywała się w języku rosyjskim³¹.

Należy zaznaczyć, że pod koniec XIX wieku zarówno szkoły w Dobrzyniu, jak też w Golubiu borykały się z trudnościami lokalowymi (niektóre dzieci musiały siedzieć na podłodze). Pewną poprawę przyniosło dopiero otwarcie w 1883 roku elementarnej szkoły w Podzamku Golubskim, którą zlokalizowano na zamku. Do poprawy wyników nauczania przyczyniło się też utworzenie w 1884 roku wspomnianej już wyżej pięcioklasowej szkoły w Golubiu.

Warto pamiętać, że zarówno w Golubiu, jak i Dobrzyniu oprócz szkół publicznych istniały też prywatne szkoły koedukacyjne i niekoedukacyjne. Szkoły prywatne były płatne, ale dawały szersze wykształcenie niż szkoły publiczne³². I tak w Golubiu w 1881 roku funkcjonowały trzy takie szkoły (jedna dla chłopców i dwie dla dziewcząt), do których uczęszczało 62 uczniów (w tym trzech katolików, dziewięciu ewangelików i 50 uczniów żydowskich), a uczyło trzech nauczycieli. W 1908 roku istniała tylko jedna prywatna szkoła dla dziewcząt i chłopców, uczyło czterech nauczycieli, a dzieci było 91 (w tym 20 katolików, 39 ewangelików i 32 wyznania mojżeszowego³³).

W związku z wprowadzeniem obligatoryjnego wymogu doksztalcania w rzemiośle i handlu w 1886 roku powstała w Golubiu specjalna szkoła doksztalcająca dla młodzieży rzemieślniczej i handlowej. Początkowo uczęszczało do niej 17 uczniów. Uczyli się wieczorami, spędzając w szkole sześć godzin tygodniowo. W 1890 roku zajęcia dla 20 uczniów prowadziło dwóch nauczycieli³⁴. W okresie międzywojennym liczyła ona ok. 70 uczniów. Również w Dobrzyniu przy ulicy Kilińskiego funkcjonowała trzyletnia szkoła doksztalcająca zawodowa³⁵.

W Polsce okresu międzywojennego ważnym zadaniem było ujednoczenie struktury i poziomu szkolnictwa, ponieważ istniały różne systemy odziedziczone po zaborach. Sprawy szkolnictwa na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego regulowała ustawa z 7 lutego 1919 roku. Wprowadzała obowiązkową i bezpłatną naukę dla dzieci w wieku od 7 do 14 lat³⁶. Kolejna ustawa z 17 lutego 1922 roku regulowa-

³⁰ Tamże, s. 82-83. Chedery cieszyły się powodzeniem wśród Żydów.

³¹ T. Dziki, dz. cyt., s. 82-83.

³² K. Wajda, dz. cyt., s. 256-257.

³³ Tamże, tabela nr 18, Szkolnictwo golubskie w 1881 i 1908 r.

³⁴ Tamże, s. 257.

³⁵ P. Birecki, dz. cyt., s. 121; I. Charszewski, *Dobrzyń nad Drwęcą, jego dzieje i stan obecny z uwzględnieniem sąsiedniego Golubia*, Płock 1938, s. 17.

³⁶ M. Pęcherski, M. Świątek, *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978, s. 31.

ła stopień organizacyjny szkolnictwa, który zależny był od ilości dzieci w obwodzie szkolnym. Jeżeli liczba dzieci nie przekraczała 60, to organizowano szkołę jednoklasową z jednym nauczycielem. Przy liczbie 61-100 organizowano szkołę dwuklasową, a przy 101-150 – szkołę trzyklasową z trzema nauczycielami. Dopiero, gdy liczba dzieci wynosiła ponad 300 można było organizować siedmioklasową szkołę z siedmioma i więcej nauczycielami³⁷. Takie szkoły istniały w Golubiu i Dobrzyniu³⁸. Do 1928 roku oprócz szkoły siedmioklasowej w Golubiu była też jednoklasowa szkoła w Podzamku Golubskim, którą na mocy decyzji Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego (KOSP) przyłączono do golubskiej placówki. W 1939 roku do szkoły powszechnej w Golubiu uczęszczało 642 uczniów. Pierwszym kierownikiem szkoły w 1920 roku został M. Wysocki (dwóch nauczycieli niemieckich przeszło w stan spoczynku, natomiast nauczyciel i nauczycielka żydowscy wyjechali do Niemiec). Po objęciu przez Wysockiego urzędu inspektora szkolnego, funkcję kierownika szkoły pełnił Marian Duszyński, a po nim Klaudiusz Górski i Brunon Wolff. W ostatnich latach przed wybuchem drugiej wojny światowej siedmioklasowa szkoła powszechna w Golubiu liczyła 642 uczniów, w tym siedmiu ewangelików, 11 Żydów, a uczyło ośmiu nauczycieli oraz trzy nauczycielki³⁹. Obok szkoły powszechnej istniała też prywatna szkoła niemiecka przy ul. Brodniczej 37 podlegająca KOSP. Nauczycielami w latach 30. XX wieku byli: Charlotte Klein, Jadwiga Nahrgang i Alfred Schroeder⁴⁰.

Siedmioklasowa szkoła w Dobrzyniu funkcjonowała w budynku po byłej komorze celnej. Jej kierownikiem był początkowo Jan Sobierajski, a od 1924 roku Czesław Podolski⁴¹. Przed budynkiem szkolnym wystawiono pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego w formie ostrosłupa zwieńczonego kulą i popiersiem na przedniej ścianie⁴². Zarówno w Golubiu, jak i w Dobrzyniu istniały, jak już wspomniano wyżej, szkoły doksztalające zawodowe⁴³.

³⁷ Tamże, s. 31-32. Dekretem Naczelnika Państwa wprowadzono siedmioletni obowiązek szkolny w zakresie szkoły podstawowej.

³⁸ J. Szews, dz. cyt., s. 267.

³⁹ A. Reiske, dz. cyt., s. 84.

⁴⁰ K. Wajda, dz. cyt., s. 257; Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej: APB), Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego (dalej: KOSP), sygn. 1586, Publiczna Szkoła Powszechna w Golubiu.

⁴¹ Z. Waszkiewicz, dz. cyt., s. 215-216. W szkole uczyli także: S. Podolska, M. Grajewska, Perkowska, Tobolezyk, Zuchniewska, J. Zielenkiewicz, Wojciechowski, Górecki, Meler, Lachewicz, Neubauer, Schiling, A. Wróblewski.

P. Birecki, dz. cyt., s. 216. Drużynę harcerską prowadził Krzyżanowski, a chór szkolny Górzyński.

⁴² Tamże, s. 121; I. Charszewski, dz. cyt., s. 17.

⁴³ J. Szews, dz. cyt., s. 268-269. Od 1920 r. w Golubiu istniało przedszkole prowadzone przez siostry służebniczki, które nosiło nazwę Przedszkole Dzieciątka Jezus. Utrzymywane było przez rodziców i parafię. W 1931 r. liczyło 31 dzieci. Z kolei w Dobrzyniu od 1933 r. istniało Prywatne Przedszkole im. Biskupa Władysława Bandurskiego finansowane przez Wydział Powiatowy w Rypinie, Zarząd Miejski w Dobrzyniu i Zarząd Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet. W 1934 r. przebywało

Uczniowie dobrzyńskiej szkoły zorganizowali szkolny chór, który występował w toruńskim radiu. Z inicjatywy grona nauczycielskiego starano się też organizować wycieczki krajoznawcze (najdalej do Torunia) oraz majówki (tzw. kwiatówki), w których uczestniczyła starsza młodzież dobrzyńska i golubska. Organizowano też mecze piłkarskie między dobrzyńskim Klubem Sportowym „Drwęca” a golubskimi klubami „Start-Drwęca” i „Lech”. Młodzież w obu miastach szkolono także w ośrodkach Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego⁴⁴.

Z chwilą wybuchu drugiej wojny światowej zamknięte zostały wszystkie szkoły w Golubiu i Dobrzyniu. Jesienią 1939 roku aresztowano wszystkich księży miejscowych parafii katolickich: proboszcza golubskiego Bronisława Kownackiego i jego wikariusza Franciszka Rucińskiego oraz proboszcza dobrzyńskiego Ignacego Charszewskiego i jego wikariusza Zygmunta Grabowskiego (wszyscy zginęli)⁴⁵. Spośród nauczycieli golubskich Niemcy zamordowali: Franciszka Zagdańskiego, Zygmunta Krakowiaka, Witolda Królikowskiego i Alojzego Pastwę. W obozach koncentracyjnych znaleźli się: Piotr Cieślik, Brunon Wolf i Feliks Rozkwitalski. Z kolei nauczyciele z Dobrzynia: Franciszek Neubaur, Aleksander Wróblewski i Kaczorkiewicz zostali rozstrzelani lub zginęli w obozach kaźni w Rypinie i w lasach Skrwilna⁴⁶.

Na podstawie rozporządzenia władz niemieckich z 22 września 1939 roku „O obowiązku szkolnym w Prusach Zachodnich” władze niemieckie przystąpiły do utworzenia na przełomie 1939/1940 ośmioletniej szkoły powszechnej w Golubiu (*Volksschule*), do której miały uczęszczać dzieci niemieckie i polskie. Obowiązywał przymus szkolny, który nie obejmował jednak „dzieci z Kongresówki”, a więc dzieci z Dobrzynia. Początkowo w golubskiej szkole utworzono osobne klasy dla dzieci polskich i niemieckich. Nauczycielami w tej szkole byli tylko Niemcy⁴⁷. Dzieci polskie mogły mówić tylko po niemiecku, i to zarówno na lekcjach, jak i na boisku szkolnym. Za przekroczenie tego zakazu surowo karano. Poziom nauczania dzieci polskich w golubskiej szkole był bardzo niski. Bo jak

---

w nim 15 dzieci. Poza prywatnymi przedszkolami były jeszcze przedszkola samorządowe w Golubiu przy ul. Kolejowej (80 dzieci), a w Dobrzyniu, przy ul. Piłsudskiego (80 dzieci).

⁴⁴ Z. Waszkiewicz, dz. cyt., s. 215-216, 225.

⁴⁵ J. Sziling, dz. cyt., s. 238. W latach 1940-1945 aresztowano ok. 500 Polaków, a zamordowano 150-200. W tym samym czasie prawie całkowicie zniknęła mniejszość żydowska. Wsiedleni z Golubia i Dobrzynia Żydzi zginęli w getcie warszawskim i w obozie zagłady w Treblince. Okupanci niemieccy zniszczyli cmentarz żydowski w Golubiu oraz dwa cmentarze żydowskie w Dobrzyniu. Mieszkania po zamordowanych i wysiedlonych Polakach i Żydach zajmowała ludność przybywająca z Rzeszy, Wolnego Miasta Gdańska, ale także z krajów nadbałtyckich i ZSRR.

⁴⁶ M. Walczak, *Straty osobowe polskiego środowiska nauczycielskiego w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Warszawa 1984, s. 232-235, 253-254.

⁴⁷ M. Podlaszewski, *Szkolnictwo podstawowe na Pomorzu podczas okupacji hitlerowskiej w latach 1939-1945*, Gdańsk 1966, mps w Archiwum Instytutu Zachodniego w Poznaniu.

twierdzono, zadaniem szkoły było germanizowanie dzieci i wychowanie ich na zdyscyplinowanych i posłusznych pracowników fizycznych. Dlatego często były wywożone do majątków ziemskich do pracy w polu⁴⁸.

Po zakończeniu działań wojennych w 1945 roku mieszkańcy Golubia i Dobrzynia zabiegali o utworzenie szkoły średniej, co niewątpliwie przyczyniłoby się do nobilitacji miast. Warto dodać, że tamtejsza młodzież była zmuszona uczęszczać do szkół średnich, m.in. w Wąbrzeźnie, Rypinie, Chełmnie, Brodnicy, Włocławku czy Toruniu. Z wielkim więc entuzjazmem przyjęto inicjatywę Stefana Pośnika, kierownika szkoły powszechnej III stopnia w Golubiu o utworzeniu w tym mieście prywatnego gimnazjum koedukacyjnego, którego właścicielem prawnym miała być Miejska Rada Narodowa⁴⁹.

Nowa szkoła średnia miała powstać na zasadach ustrojowych i organizacyjnych przedwojennego systemu szkolnego w oparciu o ustawę z 1932 roku oraz wytyczne ogólnopolskiego Zjazdu Oświatowego w Łodzi (18-22 czerwca 1945 r.)⁵⁰. Sprawy organizacyjne regulować miała specjalna instrukcja, która przewidywała czteroletnie normalne gimnazjum i skróconą dwuletnią szkołę gimnazjalną o ustroju semestralnym dla młodzieży opóźnionej wiekiem. Drugim stopniem miało być liceum z podziałem na wydziały: humanistyczny, matematyczno-fizyczny i przyrodniczy⁵¹. Władze oświatowe Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego w Toruniu, zgadzając się na powstanie szkoły średniej w Golubiu, kierowały się przede wszystkim względami praktycznymi i politycznymi. Istniało ogromne zapotrzebowanie na kadry pracownicze na wyższym poziomie wykształcenia i przygotowania fachowego. Była też potrzeba zwiększenia inteligencji o poglądach lewicowych. Taką perspektywę na urobienie i ukształtowanie oblicza nowego obywatela, zdaniem władz komunistycznych, dawała młodzież Golubia i Dobrzynia oraz okolic, w większości pochodzenia chłopskiego i robotniczego⁵².

⁴⁸ M. Walczak, dz. cyt., s. 270.

⁴⁹ E. Bartkowski, L. Żuchowski, *55 lat Liceum Ogólnokształcącego w Golubiu-Dobrzyniu*, Golub-Dobrzyń 2000, s. 8-10.

⁵⁰ Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, Dz. U. Nr 38, 1932, poz. 389; Ministerstwo Oświaty. Ogólnopolski Zjazd Oświatowy w Łodzi 18-22 czerwca 1945 r., Warszawa 1945, s. 54. Struktura szkolna dotyczyła tzw. szkoły jednolitej i miała obejmować 8-klasową szkołę powszechną oraz 4-letnią szkołę ogólnokształcącą.

⁵¹ Dz. U. Min. Ośw. Nr 2, 1945, poz. 62, Instrukcja na rok szkolny 1945/46. Przy przyjmowaniu nowych uczniów zalecane było zwrócenie uwagi na młodzież wiejską i robotniczą. Dopuszczalna miała też być rozpiętości wieku, np. przy przyjmowaniu do kl. I gimnazjum obowiązujący 12 rok życia mógł być podwyższony do 15 lat.

⁵² S. Mauersberg, M. Walczak, *Oświata Polska 1944-1956. Wybór źródeł*, cz. 1, Lata 1944-1948, Warszawa 1999, s. 188.

W początkach lipca 1945 roku do miasta został zaproszony pełnomocnik kuratorium do spraw szkolnictwa średniego Teofil Kandyba. W urzędzie miejskim spotkał się z burmistrzem Władysławem Krzyżanowskim, byłym burmistrzem i nauczycielem Arturem Reiske, pracownikiem urzędu miasta Tomaszem Golusem i kierownikiem szkoły powszechnej Stefanem Pośnikiem. Zapadła wówczas decyzja o utworzeniu w Golubiu szkoły średniej, w budynku byłej niemieckiej szkoły prywatnej przy ul. Brodnickiej 37, którą zatwierdziło najpierw prezydium (22 sierpnia), następnie Miejska Rada Narodowa na sesji 13 sierpnia 1945 roku⁵³. Kuratorium pozytywnie zaopiniowało tę decyzję pismem z 4 września 1945 roku⁵⁴. Natomiast Miejska Rada Narodowa w Golubiu zatwierdziła decyzję kuratorium 7 września i ustaliła budżet gimnazjum na kwotę 315 000 zł, na którą złożyły się fundusze z kasy miasta (75 000 zł) i czesne od uczniów (240 000 zł)⁵⁵.

Inauguracja nowego roku szkolnego odbyła się dwa tygodnie później niż w całym kraju, bo 18 września (wtorek), jednak pierwsze zajęcia lekcyjne rozpoczęły się dopiero 24 września, ponieważ w dniach 19-22 września odbywały się egzaminy wstępne (j. polski i matematyka) oraz „organizacja szkoły”, m.in. przygotowywano pomieszczenia klasowe⁵⁶. Warunkiem przyjęcia do szkoły było zdanie egzaminów pisemnych i ustnych. Jeżeli uczeń z egzaminu pisemnego uzyskał przynajmniej oceny bardzo dobre i dobre, mógł być zwolniony z części ustnej. Bez egzaminów przyjmowano tych, którzy na świadectwie kończącym szkołę powszechną mieli wszystkie oceny bardzo dobre. Uczniowie posiadający świadectwo klasy szóstej szkoły powszechnej byli przyjmowani do klasy pierwszej gimnazjum, a ze świadectwem klasy siódmej – do klasy drugiej gimnazjum. Pierwszeństwo w przyjęciu miały sieroty i dzieci żołnierzy oraz oficerów poległych w czasie drugiej wojny światowej (okólnik Ministerstwa Oświaty z 16 lipca 1945 roku zalecał zwracanie uwagi na zwiększanie liczby uczniów spośród środowisk robotniczo-chłopskich⁵⁷).

⁵³ APT, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Golubiu-Dobrzyniu w latach 1945-1975 (dalej: PMRN), sygn. 1, Prot. MRN z 22 VIII 1945 r. Na sesji MRN (13 sierpnia 1945 r.) obecny był komendant wojenny st. lejtant Nikolajew.

⁵⁴ *Monografia Liceum Ogólnokształcącego im. Marcelego Nowotki w Golubiu-Dobrzyniu 1945-1975*, oprac. E. Bartkowski, L. Żuchowski, Lipno 1975, s. 4.

⁵⁵ E. Bartkowski, L. Żuchowski, *Pięćdziesięciolecie Liceum Ogólnokształcącego w Golubiu-Dobrzyniu*, Golub-Dobrzyń 1995, s. 9.

⁵⁶ Tamże, s. 10, 12; J. Tomella, *Zjazd wart mszy i balu*, artykuł zamieszczony w kronice szkolnej 1995-1999. Uroczyste rozpoczęcie roku szkolnego odbyło się po Mszy św. w kościele parafialnym św. Katarzyny w Golubiu. Następnie młodzież wraz z nauczycielami przeszła do szkoły. Tam po wciągnięciu flagi państwowej i odśpiewaniu hymnu narodowego zabrał głos dyrektor T. Kandyba, który zwrócił się do nauczycieli, młodzieży, rodziców oraz przedstawicieli władz administracyjnych ze starostą wąbrzeskim na czele.

⁵⁷ Dz. U. Min. Ośw. Nr 2, 1945, poz. 62, Instrukcja na rok szkolny 1945/46. Przy przyjmowaniu nowych uczniów zalecane było zwrócenie uwagi na młodzież wiejską i robotniczą. Dopuszczalna miała też być rozpiętości wieku, np. przy przyjmowaniu do kl. I gimnazjum obowiązujący 12 rok życia mógł być podwyższony do 15 lat; Archiwum Zespołu Szkół nr 1 im. Anny Wazówny w Go-

Na pierwszym posiedzeniu rady pedagogicznej, które odbyło się 11 września 1945 roku pod przewodnictwem dyrektora szkoły Teofila Kandyby zdecydowano, że w pierwszym roku nauczania będą dwie klasy normalne, tj. Ia i IIa oraz klasy tzw. semestralne Ib, IIb, IIIb dla starszej młodzieży realizującej przyspieszony program nauczania⁵⁸. Postanowiono, że 30 stycznia 1946 roku uczniowie tych klas będą zdawać egzamin z wiadomości uzyskanych w pierwszym półroczu i na jego podstawie otrzymają promocję do następnej klasy, a kolejny nowy rok szkolny rozpoczyna w lutym 1946 roku. Wychowawcami poszczególnych klas w pierwszym roku nauki byli: kl. Ia – Ludwika Iwanowska, kl. Ib – Halina Zakrzewska, kl. Ic – Irena Jordan, kl. IIa – Artur Reiske, kl. IIb – Tomasz Golus (do maja 1946 r.) i Leonard Empel (od maja 1946 r.), kl. IIIb – Roman Ossowski⁵⁹. W roku szkolnym 1945/1946 uczyło się w golubskiej szkole średniej 174 uczniów podzielonych na pięć klas⁶⁰.

W pierwszym roku nauki w szkole uczyło dwunastu nauczycieli (Leonard Empel od maja 1946 r.), w tym ks. Władysław Homa (proboszcz parafii św. Katarzyny w Golubiu) i siostra Janisława Poczta ze Zgromadzenia Służebniczek Niepokalanego Poczęcia NMP. Spośród zatrudnionych nauczycieli dwóch miało ukończone wyższe studia, czworo było nauczycielami wykwalifikowanymi, a sześciu niewykwalifikowanymi⁶¹. Nauczycielami etatowymi był Teofil Kandyba i Roman Ossowski, a kontraktowym – Halina Zakrzewska⁶². Większość z nauczycieli związała się ze szkołą na stałe, jak: L. Empel czy H. Zakrzewska, ale byli też tacy, którzy uczyli krótko (czasem kilka lat) i zmieniali pracę.

---

lubiu Dobrzyniu (dalej: AZS), Księga protokołów 1945-1951 (dalej: Kp 1945-1951), Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 20 IX 1945 r.

⁵⁸ AZS, Kp 1945-1951, Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 11 XI 1945 r.; tamże, Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 25 I 1946. Podstawą Rady Pedagogicznej był regulamin wydany przez MWRiO z 30 IX 1939 r. Nr II S.4806/39/ - 7 Nr VII-go dziennika Urzędowego Kuratorium Okręgu Pomorskiego.

⁵⁹ Tamże, Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 11 XI 1945 r.

⁶⁰ E. Bartkowski, L. Żuchowski, dz. cyt., s. 14-15. Rok szkolny dzielił się na dwa półrocza (pierwsze 4 IX – 30 I, drugie 3 II do końca czerwca), które dzieliły się na cztery okresy. Ferie zimowe trwały od 23 XII do 2 I, a ferie wielkanocne od Wielkiego Czwartku do środy poświątecznej włącznie. Ferie letnie trwały od 1 VII do 31 VIII. Po zakończeniu pierwszego półrocza i po zakończeniu roku szkolnego uczeń otrzymywał świadectwo, które zawierało oceny wyników nauki ze wszystkich przedmiotów obowiązkowych i nadobowiązkowych oraz ocenę ze sprawowania.

⁶¹ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (APB), Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego (KOSP), sygn. 1586, Publiczna Szkoła Powszechna w Golubiu.

⁶² Dziennik Urzędowy KOSP nr 10 z dnia 1 grudnia 1945, poz. 172, s. 260.

Nauczyciele uczący w Miejskim Gimnazjum Koedukacyjnym w Golubiu w roku szkolnym 1945/1946

Nazwisko i imię	Kl. Ia	Kl. Ib	Kl. Ic	Kl. IIa	Kl. IIb	Kl. IIIb	Kl. IVb od lutego 1946
Empel Leopold*			geografia	biologia		fizyka z chemią	fizyka z chemią
Golus Tomasz					matematyka	matematyka	
Grzemski Alojzy	śpiew	śpiew	śpiew	śpiew	śpiew	śpiew	śpiew
ks. Homa Władysław	religia	religia	religia	religia	religia	religia, j. łaciński	religia, j. łaciński
Iwanowska Ludwika	j. polski		j. polski	j. polski, j. angielski	j. polski	j. polski, j. angielski	j. polski, j. angielski
Jordan Irena	biologia	biologia	biologia	biologia – do maja 1946 r.	biologia,** fizyka	fizyka z chemią – do maja 1946 r.	fizyka z chemią – do maja 1946 r.
Kandyba Teofil	historia	historia	historia				
Ossowski Roman	geografia	j. polski, geografia	geografia – do maja 1946 r.	historia, geografia	historia, geografia	historia, geografia	historia, geografia
s. Poczta Janisława	zajęcia praktyczne		zajęcia praktyczne	zajęcia praktyczne***			
Reiske Artur	matematyka	matematyka	matematyka	matematyka			
Szczepankowski Zygmunt	wychowanie fizyczne chłopców	wychowanie fizyczne chłopców	wychowanie fizyczne chłopców	wychowanie fizyczne chłopców	wychowanie fizyczne chłopców	wychowanie fizyczne chłopców	wychowanie fizyczne chłopców, poszerzone o przysposobienie wojskowe
Zakrzewska Halina	j. francuski, historia, wychowanie fizyczne dziewcząt	j. francuski, historia, wychowanie fizyczne dziewcząt	j. francuski, historia, wychowanie fizyczne dziewcząt	j. łaciński, wychowanie fizyczne dziewcząt	j. francuski, j. łaciński, wychowanie fizyczne dziewcząt		

* Został nauczycielem od maja 1946 r.

** W kl. IIb lekcje biologii były tylko w pierwszym półroczu, a potem lekcje fizyki.

*** W kl. IIa lekcji zajęć praktycznych nie było od listopada 1945 do końca kwietnia 1946 r.

Źródło: AZS, Księga protokołów 1945-1951, Dzienniki lekcyjne z roku szkolnego 1945/46 oraz kartoteka opracowana przez autora.

Ze względu na trudne warunki lokalowe lekcje w budynku szkolnym przy ul. Brodnickiej 37 odbywały się na dwie zmiany: przed południem w godzinach 8.00–13.10 i po południu: 14.00–19.00⁶³. Aby zaradzić dwuzmianowości wydzierżawiono od Tymczasowego Zarządu Lasów Państwowych w Toruniu trzy sale znajdujące się przy zakładzie produkcyjnym „Tartak” w Golubiu⁶⁴. W sumie w pierwszym roku szkolnym lekcje odbywały się w budynku po szkole niemieckiej przy ul. Brodnickiej 37, w „Tartaku”, w baraku „przedszkola” (zajęcia praktyczne prowadzone przez siostrę J. Pocztę) oraz w sali miejskiej przy ul. Hallera (obecnie Dom Kultury), gdzie prowadzono zajęcia z wychowania fizycznego⁶⁵. W tym miejscu należy dodać, że „tradycyjny barak” (przedszkole) z ul. Toruńskiej rozebrano, przeniesiono i ponownie złożono siłami nauczycieli i uczniów przy budynku szkolnym. Urządzono w nim świetlicę, bibliotekę i pracownie: chemii, biologii, fizyki i historii. Uroczyste otwarcie tego „legendarnego baraku” odbyło się 13 października 1946 roku.

W roku szkolnym 1945/1946 poszczególne klasy miały ponad trzydzieści godzin tygodniowo. I tak w klasach pierwszych obowiązywał trzydziestodwugodzinny plan lekcji: sześć godzin j. polskiego i j. francuskiego, trzy godziny historii, geografii, biologii, matematyki i śpiewu, dwie godziny religii i zajęć praktycznych oraz jedna godzina wychowania fizycznego⁶⁶. Oprócz j. francuskiego w szkole uczono także j. angielskiego i j. łacińskiego, ale jako przedmiot nadobowiązkowy. Uczyli go H. Zakrzewska i ks. W. Homa. Uczeń mógł uzyskać z niego zwolnienie, jeżeli przedstawił wniosek, że czas ten chce przeznaczyć na uzupełnienie wiedzy z innych przedmiotów⁶⁷.

Jedną z trudniejszych spraw w pierwszym roku nauki był brak podręczników i pomocy szkolnych. Ostatecznie zdecydowano o zakupie po jednym podręczniku na każdą klasę z poszczególnych przedmiotów⁶⁸. Poważnym problemem był także brak zeszytów. Na ogół jeden zeszyt służył uczniowi do wszystkich przedmiotów. Z konieczności używano także zeszytów ponemieckich (usuwając z nich zapisane strony).

Decyzją ministra oświaty z 18 września 1946 r. szkoła uzyskała status średniej szkoły państwowej⁶⁹. W dalszej perspektywie oznaczało to nie tylko zmianę nazwy szkoły na Miejskie Liceum i Gimnazjum Koedukacyjne w Golubiu (1947), ale

⁶³ AZS, Dzienniki szkoły, Dziennik kl. IIIb z 1946/1947, s. 3.

⁶⁴ AZS, Kp 1945-1951, Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 6 II 1946 r. W lutym 1946 r. została tam przeniesiona klasa IIa i sekretariat.

⁶⁵ E. Bartkowski, L. Żuchowski, dz. cyt., s. 12-13.

⁶⁶ Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, nr 5, 1945, poz. 68. Rozporządzenie z 4 listopada 1945 r.

⁶⁷ AZS, Kp 1945-1951, Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 20 IX 1945 r.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty Nr 7 z 1946 r., poz. 242.

także możliwość przeprowadzenia w przyszłości egzaminu dojrzałości. Warunkiem uzyskania takiego świadectwa była konieczności zdania wcześniej tzw. „małej matury”.

Pierwsze lata istnienia szkoły były ściśle związane z życiem religijnym. Każdego dnia przed i po lekcjach odmawiano modlitwę według urzędowo zatwierdzonego tekstu (nie wolno było dodawać innych modlitw). W każdej klasie wisiał krzyż, a także godło państwowe oraz portrety prezydenta i marszałka⁷⁰. Katechezę w latach 1945-1948 (dwie godz. tygodniowo) prowadzili dwaj proboszczowie – ks. W. Homa z Golubia i ks. L. Ostaszewski z Dobrzynia.

Władze komunistyczne miały świadomość znaczenia szkoły w procesie kształtowania umysłów i postaw młodzieży, dlatego coraz bardziej zwiększały swoje zainteresowania kadrą nauczycielską. Dyrektor T. Kandyba, zobowiązany przez pomorskie kuratorium w Toruniu, zapoznał 29 marca 1946 roku nauczycieli ze szczegółowymi wytycznymi związanymi z upolitycznianiem szkoły. I tak zdecydowano, że w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej po 1945 r. szkoła musi być polityczna. Stąd zaistniała konieczność kształtowania w młodzieży postaw demokratycznych, z uwzględnieniem jednak dążeń i aspiracji partyjnych. Zadanie to miał realizować każdy nauczyciel na lekcjach swojego przedmiotu, ale szczególny obowiązek spoczywał na nauczycielach języka polskiego, historii, biologii i geografii. Szkoła miała być ekspozyturą państwa, dlatego należało zachować równowagę między kształceniem intelektu, a kształtowaniem charakteru. Priorytetowym zadaniem szkoły było więc wychowanie nowego człowieka (*sovieticus*). Ukazując nowy kierunek w wychowaniu młodego człowieka, nie zachęcano do zrywania z kulturą staropolską, a jedynie zalecano szukanie bliższych związków z kulturą słowiańską, a szczególnie jugosłowiańską i bułgarską⁷¹. Nic więc dziwnego, że w planach dydaktycznych i wychowawczych zaczęły pojawiać się postulaty wprowadzenia zajęć polityczno-wychowawczych, dlatego pod koniec roku szkolnego 1945/1946 w kl. IIIb zajęcia z wychowania fizycznego zostały poszerzone o przysposobienie wojskowe (dwie godz.), powstał tzw. hufiec szkolny. Wytyczne związane z wprowadzeniem tego przedmiotu mówiły wprost: „Kontynuować prace mające na celu dokładne zapoznanie się uczniów z bogactwem Ziemi Zachodnich oraz znaczeniem morza dla państwa i jego rozwoju. Szczególny nacisk położy się na zaznajomienie uczniów z przebudową gospodarczą Polski z państwa rolniczego na przemysłowo-rolnicze, jako konsekwencję przyłączenia Ziemi Zachodnich. Uwzględnić również jak najszerzej pracę nad wyrobieniem u uczniów zrozumienia konieczności współpracy państw słowiańskich jako środka zabezpieczającego przed nową agresją niemiecką”⁷².

⁷⁰ AZS, Kp 1945-1951, Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 19 IX 1947 r.

⁷¹ Tamże, Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 29 III 1946 r.

⁷² K. Samsonowska, *I Liceum Ogólnokształcące im. Kazimierza Brodzińskiego w Tarnowie w latach 1939-2000*, Tarnów 2006, s. 27.

Uwieńczeniem ukończenia gimnazjum była tzw. „mała matura”, która gwarantowała przejście do I klasy licealnej. Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Oświaty egzaminy tzw. „małej” i „dużej” matury w klasach „b”, czyli semestralnych, miały być traktowane jako egzaminy eksternistów i musiały być zdawane z przedmiotów: religia, język polski, historia, geografia, biologia, fizyka i matematyka⁷³.

Pierwszą w historii szkoły tzw. „małą maturę” zdało 21 uczniów. Ocena średnia wyniosła – 3,76⁷⁴. Egzamin dojrzałości, czyli tzw. „dużą maturę” przeprowadzono po raz pierwszy w Golubiu dopiero 15 czerwca 1948 roku.

Należy zaznaczyć, że stan materialny całego zaplecza szkoły był jednak bardzo zły. Dlatego w listopadzie 1954 roku zaistniała konieczność przeniesienia szkoły do budynku posadowego przy ulicy Kościelnej 23, aby można było dokonać koniecznego remontu. We wrześniu 1956 roku powrócono do wcześniejszej siedziby szkoły. Wciąż jednak myślano o wybudowaniu nowej szkoły. Te pragnienia spełniły się 3 września 1962 roku, kiedy to oddano do użytku nową szkołę przy ulicy PTTK 28.

Od 1987 roku Liceum Ogólnokształcące wraz z Liceum Technicznym o profilu społeczno-socjalnym, Zasadniczą Szkołą Zawodową i gimnazjum tworzą Zespół Szkół nr 1, któremu 28 lutego 2003 roku nadano imię Anny Wazówny. W Golubiu istnieje też Zespół Szkół nr 2 (ul. Kilińskiego 31), który tworzą Technikum Rolnicze, Liceum Profilowane, Technikum Ekonomiczne, Technikum Architektury Krajobrazu i Zasadnicza Szkoła Zawodowa. W mieście istnieje także Zespół Szkół Miejskich (ul. Żeromskiego 11), w którego skład od 2012 roku wchodzi Szkoła Podstawowa nr 2 im. Orła Białego i Ogólnokształcąca Szkoła Sztuk Pięknych. Inne szkoły to: Gimnazjum im. Ignacego Działyńskiego (ul. Szkolna 37) i Szkoła Podstawowa nr 1 im. Konstytucji 3 Maja (ul. Zamkowa 19). Istnieje także Zespół Szkół nr 3 (ul. Konopnickiej 15), do którego uczęszczają uczniowie upośledzeni umysłowo w stopniu lekkim. W skład szkoły wchodzi: Szkoła Podstawowa Specjalna, Gimnazjum Specjalne, Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna, Szkoła Przysposabiająca do Pracy. W budynku tej szkoły zajęcia prowadzi także Publiczna Szkoła Muzyczna I stopnia. Organem prowadzącym jest Starostwo Powiatowe, a organem sprawującym nadzór pedagogiczny Centrum Edukacji Artystycznej. W Golubiu-Dobrzyniu funkcjonują także dwa przedszkola: Przedszkole Publiczne nr 2 im. Marii Konopnickiej (ul. Sienkiewicza 6) i Niepubliczne Przedszkole im. Juliana Tuwima „Julianek” (ul. Kościuszki 12). Do rozwoju życia kulturalne-

⁷³ AZS, Protokół egzaminu ukończenia gimnazjum ogólnokształcącego o ustroju semestralnym z 1946 r.

⁷⁴ Tamże, Protokoły egzaminu ukończenia gimnazjum ogólnokształcącego z 12 VII 1946 r., nr 16, 19, 20. Uczniowie zdawali pisemny egzamin z j. polskiego i matematyki. Podczas egzaminu ustnego odpowiadali na trzy pytania z języka polskiego i na dwa z matematyki (algebra i geometria). Troje najlepszych uczniów to: Anna Phullówna – 5,0, Eugeniusz Szynekiewicz – 5,0 i Henryk Styczyński – 4,9.

go przyczyniają się też Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im ks. K. Malinowskiego ze swoimi czterema filiami oraz Dom Kultury (ul. Hallera 13).

Golub-Dobrzyń w 1999 roku ponownie został powiatem przynależącym do województwa kujawsko-pomorskiego. Obszar miasta wynosi obecnie 7,5 km² i liczy ponad 14 tys. ludności. Opiekę duchową nad mieszkańcami miasta sprawują dwie parafie w obydwu miastach o tych samych wezwaniach, przy czym parafia św. Katarzyny Aleksandryjskiej (XIII w.) w Golubiu należy do diecezji toruńskiej, a parafia św. Katarzyny w Dobrzyniu do diecezji płockiej. Praktyką obydwu parafii jest organizowanie od 1994 roku wspólnej procesji Bożego Ciała dla społeczności parafialnej Golubia i Dobrzynia. I tak jednego roku procesja z Dobrzynia odbywa trasę do Golubia, a następnym roku z Golubia do Dobrzynia. Tak pomyślane i zorganizowane obchody święta Bożego Ciała zostały zaakceptowane zarówno przez duchowieństwo obu parafii, jak i wiernych ku ogólnemu zadowoleniu. Z kolei w Wielkim Poście ulicami miasta odbywa się procesja Drogi Krzyżowej⁷⁵.

O współpracy obydwu parafii oraz władz samorządowych i powiatowych świadczy wspólne organizowanie głównych uroczystości religijno-patriotycznych. Potwierdza to też usytuowana (16 października 2007 r.) na murach obronnych miasta (ul. Zamurna) tablica upamiętniająca pontyfikat Jana Pawła II. Miasto jest także ważnym ośrodkiem turystycznym województwa kujawsko-pomorskiego, zwłaszcza przez swoją złożoność i doniosłość dziejów.

Bibliografia

Zbiory archiwalne:

Archiwum Państwowe w Toruniu, Archiwum miasta Golubia, nr 135, 153, 159, 162.

Archiwum Państwowe w Toruniu, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Golubiu-Dobrzyniu w latach 1945-1975, sygn. 1, Protokół Miejskiej Rady Narodowej z 22 VIII 1945 r.

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, sygn. 1586, Publiczna Szkoła Powszechna w Golubiu.

Archiwum Zespołu Szkół nr 1 im. Anny Wazówny w Golubiu Dobrzyniu (dalej: AZS).

Księga protokołów 1945-1951 (dalej: Kp 1945-1951).

– Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 20 IX 1945 r.

– Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 11 XI 1945 r.

⁷⁵ M. M. Grzybowski, *Z dziejów parafii św. Katarzyny w Dobrzyniu nad Drwęcą (1909-1999)*, „Studia Płockie” 2001, s. 236.

- Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej 25 I 1946.
- Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 6 II 1946 r.
- Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 29 III 1946 r.
- Protokół z posiedzenia Rady Pedagogicznej z 19 IX 1947 r.
- Protokół egzaminu ukończenia gimnazjum ogólnokształcącego o ustroju semestralnym z 1946 r.
- Protokoły egzaminu ukończenia gimnazjum ogólnokształcącego z 12 VII 1946 r., nr 16, 19, 20.

Publikacje drukowane

Bartkowski E., L. Żuchowski, *55 lat Liceum Ogólnokształcącego w Golubiu-Dobrzyniu*, Golub-Dobrzyń 2000, s. 8-15.

Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, nr 10 z dnia 1 grudnia 1945, poz. 172, s. 260.

Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, nr 5, 1945, poz. 68. Rozporządzenie z 4 listopada 1945 r.

Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty, nr 2, 1945, poz. 62, Instrukcja na rok szkolny 1945/46.

Dziki T., *W przygranicznym mieście (1793-1914)*, w: *Historia Golubia-Dobrzynia*, red. K. Mikulski, t. 2, Toruń 2008, s. 36-82.

Guldon Z., *Lokacje miast kujawskich i dobrzyńskich w XIII-XIV w.*, „Ziemia Kujawska”, t. 2, 1968, s. 26-27.

Kajzer L., S. Kołodziejcki, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2001, s. 186.

Karbowiak A., *Szkoły diecezji chełmińskiej w wiekach średnich*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego w Toruniu”, Toruń 1899, s. 31-43.

Krajewski M., *Golub i Dobrzyń – dwa miasta graniczne w okresie zaborów. Kilka uwag badawczych*, *Ziemia Dobrzyńska*, „Zeszyty Historyczne WTN”, t. 9, 2003, s. 69-76.

Monografia Liceum Ogólnokształcącego im. Marcelego Nowotki w Golubiu-Dobrzyniu 1945-1975, oprac. E. Bartkowski, L. Żuchowski, Lipno 1975, s. 4.

Pęcherski M., Świętek M., *Organizacja oświaty w Polsce w latach 1917-1977. Podstawowe akty prawne*, Warszawa 1978.

Reiske A., *Golub na przestrzeni dziejów*, Wąbrzeźno 1939.

Rzepecki L., *Obraz katolickich szkół elementarnych objętych archidiecezjami gnieźnieńską i poznańską oraz diecezjami chełmińską i warmińską*, Poznań 1867.

Sławiński I., *Zamek w Golubiu*, Toruń 1976.

Szews J., *Dzieje szkolnictwa do 1945 r.*, w: *Dzieje Golubia-Dobrzynia i okolic*, red. K. Chruściński, Toruń 1979.

Wajda K., *Pod pruskim panowaniem*, w: *Historia Golubia-Dobrzyń*, red. K. Mikulski,

Walczak M., *Straty osobowe polskiego środowiska nauczycielskiego w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Warszawa 1984.

Waszkiewicz Z., *W granicach odrodzonej Polski (1918-1939)*, w: *Historia Golubia-Dobrzyń*, red. K. Mikulski, t. 2, Toruń 2008, s. 215-225.

Wieczorek A., *Przedmieście Golubskie i Dobrzyń do końca XVIII wieku*, w: *Historia Golubia-Dobrzyń*, red. K. Mikulski, t. 2, Toruń 2008, s. 7.

Streszczenie

Tradycje edukacyjne Golubia sięgają czasów średniowiecznych, kiedy to powstała szkoła przy parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej. W okresie zaborów szkolnictwo miało charakter wyznaniowy, stąd w zależności od wyznania większości dzieci funkcjonowały zarówno w Golubiu, jak i Dobrzyńiu szkoły: katolicka, ewangelicka czy żydowska. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku w Dobrzyńiu, a następnie w 1920 roku w Golubiu utworzono siedmioklasowe szkoły powszechne oraz szkoły dokształcające zawodowe. W Golubiu istniała także niemiecka szkoła powszechna. W czasie II wojny światowej zostały zamknięte wszystkie szkoły, a w ich miejsce tylko w Golubiu utworzono ośmioklasową szkołę powszechną dla dzieci polskich i niemieckich. Po zakończeniu działań wojennych w 1945 roku mieszkańcy Golubia i Dobrzyńia zabiegali o utworzenie szkoły średniej. Wkrótce zapadła decyzja o utworzeniu w Golubiu prywatnego gimnazjum koedukacyjnego, którego właścicielem prawnym była Miejska Rada Narodowa w tym mieście. W 1946 r. szkoła uzyskała status szkoły państwowej; w 1948 r. odbył się pierwszy egzamin maturalny. Dziś szkoła wchodzi w skład Zespołu Szkół nr 1 im. Anny Wazówny. Obecnie w Golubiu-Dobrzyńiu istnieje kilka szkół podstawowych, gimnazjów i techników.

Słowa kluczowe: *edukacja, szkoły powszechne, szkoły wyznaniowe, liceum ogólnokształcące, nauczyciele*

Summary

Educational Traditions of Golub-Dobrzyń

Educational traditions of Golub reach medieval times, when the parish school was dedicated to Saint Catherine of Alexandria. In period of the partition of Poland schools were treated as 'religious associations', hence depending on the religion of children, there were numerous educational institutions: Catholic, Lutheran and Jewish. After the independence had been restored in Poland in 1918, two seven-grade grammar schools and vocational schools were opened in Golub and Dobrzyń. In Golub there was also a German school. During the Second World War all schools were shut down and a new grammar school was founded in Golub for both Polish and German pupils. After the war had ended in 1945, the people of Golub and Dobrzyń requested that a secondary school would be opened. It did not take much time to found a new co-educational secondary school whose governing body was the city council. In 1946 this new educational institution became a state school. The first 'Matura' exam was organised already in 1948. Nowadays the school is a part of a larger educational institution whose patron is Queen Anna Wazówna. Moreover, there are several other schools of various levels and profiles in the city of Golub-Dobrzyń.

Keywords: *education, school, religions school, high school, teachers*